

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის დარგობრივი დეპარტამენტი

იამზე სურმანიძე

**ბიზნესის განვითარებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების
ზეგავლენის ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური ანალიზი და
პროგნოზირება
(აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მაგალითზე)**

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის

ა ვ ტ ო რ ე ფ ე რ ა ტ ი

ბათუმი - 2022

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის დარგობრივ დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

რეზო მანველიძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი.

სიმონ გელაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე
ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი.

უცხოელი შემფასებელი:

გულანბარ არიფ აზიზოვა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
აზერბაიჯანის ეკონომიკის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი.

შემფასებლები:

ნინო აბესაძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე
ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი.

ნატალია რობიტაშვილი

ბიზნესის მართვის აკადემიური დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ნანული მახარაძე

ბიზნესის მართვის აკადემიური დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

დისერტაციის საჯარო დაცვა შედგება 2022 წლის 29 აპრილს, 12:00 საათზე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. მისამართი: ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ./რუსთაველის ქუჩა №35/№32. აუდ. №430

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკაში (ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. №35), ხოლო სადისერტაციო ნაშრომის ანოტაციისა ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე (www.bsu.edu.ge)

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი

ლეილა ცეცხლაძე

I. ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

სადისერტაციო ნაშრომის აქტუალობა. რეგიონული დემოგრაფია ყოველთვის ექცევა როგორც სოციოლოგთა და სტატისტიკოსთა, ისე ეკონომისტთა ინტერესის და კვლევის ობიექტთა სიაში, რადგანაც ის შეისწავლის ცალკეული რეგიონების მოსახლეობის ფორმირების და აღწარმოების კანონზომიერებებს, მათ შორის მოსახლეობის შემცირებისა და მისი დაბერების პრობლემებს, რეპროდუქციული პოტენციალის, ეროვნული დემოგრაფიული უსაფრთხოების გავლენას ქვეყნის (რეგიონის) სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროცესებზე. შრომის ბაზრის ფორმირება მჭიდრო კავშირშია მოსახლეობის დემოგრაფიულ პარამეტრებთან, ამიტომაც ამ საკითხების კვლევა მოსახლეობის აღწარმოების ძირითადი ტენდენციების და თავისებურებების გამოვლენის შესწავლას მოითხოვს.

ბოლო ათწლეულებში საკმაოდ აქტუალურია დემოგრაფიული ინფორმაციის გამოყენება ბიზნეს სექტორში. ბიზნეს დემოგრაფია იგივე „დემოგრაფიქსი“¹ გამოყენებითი დემოგრაფიის ის სფეროა, რომელიც ემყარება დემოგრაფიული ცოდნის გამოყენებას ბიზნეს სექტორში არსებული პრობლემების გადასაჭრელად და გადაწყვეტილების მისაღებად კონკრეტულ კონტექსტში. ბიზნეს დემოგრაფია, როგორც დამოუკიდებელი დარგი, წარმოიშვა მეოცე საუკუნის ბოლოს, დემოგრაფიული ანალიზის მარკეტინგულ გამოკვლევებში გამოყენების მიზნით. დღეისათვის ბიზნეს დემოგრაფია იქცა საკმაოდ მძლავრ მექანიზმად, რომლის გარეშეც ფაქტობრივად შეუძლებელია კონკურენტულ ბიზნეს გარემოში ფუნქციონირება.

დემოგრაფიული ანალიზი თანდათან ხდება ბიზნესში გადაწყვეტილების მიღების და ბიზნესის რეგულირების განუყოფელი ნაწილი. თუმცა დემოგრაფიული ანალიზი აუცილებელია არა მხოლოდ გადაწყვეტილების მისაღებად, მაგალითად, გაყიდვების სფეროში, არამედ ასევე კომპანიის შიგნით შრომითი რესურსების განაწილების პოლიტიკის დასაგეგმად. დღეისათვის ბიზნეს-დემოგრაფიის

---

¹ დემოგრაფიქსი (ინგლ. Demographics) - ტერმინი, რომლითაც აშშ და დასავლეთის რიგ ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყანაში აღნიშნავენ დემოგრაფიული მონაცემებისა და ცოდნის პრაქტიკულ გამოყენებას ბიზნესში, ძირითადად მარკეტინგში (წულაძე გ.,..., 2015, გვ. 18).

პრაქტიკული გამოყენების არეალი გასცდა თავდაპირველ ფარგლებს (მარკეტინგის სფეროს) და უფრო გაფართოვდა. ვფიქრობთ, დემოგრაფიული პროცესების და ბიზნესის განვითარების ტენდენციების ურთიერთკავშირის შესწავლა საკმაოდ საინტერესო და აქტუალურია როგორც ქვეყნის, ისე რეგიონულ დონეზე.

ცნობილი ქართველი დემოგრაფები პ. გუგუშვილი, ნ. ადვიშვილი, ა. თოთაძე, ვ. ლორთქიფანიძე, გ. მელაძე, ა. სახვაძე, გ. წულაძე, ნ. მაღლაფერიძე, ა. სულაბერიძე, ლ. ჩიქავა, გ. ფირცხალავა, ვ. ჯაოშვილი, თავიანთ კვლევებსა და ნაშრომებში აღწერდნენ თანამედროვე დემოგრაფიულ ტენდენციებს საქართველოში, მათ რეგიონულ თავისებურებებს და პრობლემებს. განსაკუთრებული აქცენტი კეთდებოდა საქართველოს რეგიონებზე, მათ შორის აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის აღწარმოების მაჩვენებლების თავისებურებებზე.

დემოგრაფიული სტატისტიკის მეთოდების გამოყენებას დემოგრაფიული ანალიზის პროცესში არაერთი ნაშრომი მიუძღვნეს პროფესორებმა გ. გამყრელიძემ, შ. ბერაძემ, ს. გელაშვილმა, ნ. აბესაძემ, მ. შელიამ, მ. ხმალაძემ, ქ. ჩიტალაძემ და სხვებმა.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ სულ უფრო აქტუალური გახადა ბიზნესის თემა და მისი განვითარების აუცილებლობა საქართველოში. ალტერნატივა არა აქვს მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ მეწარმეობა (ბიზნესი) არის ინოვაციის, პროდუქტიულობის ზრდის, კონკურენტუნარიანობის, ეკონომიკური ზრდისა და სამუშაო ადგილების შექმნის მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი ძალა. სამეწარმეო საქმიანობის როლი და მნიშვნელობა, მისი პრობლემები და აქტუალობა შესწავლილია ქართველი მეცნიერების ნაშრომებში (ე. ხარაიშვილი, გ. ერქომაიშვილი, რ. გველესიანი, ე. მექვაბიშვილი, ნ. ჭითანავა, მ. თოქმაზიშვილი, რ. ასათიანი და სხვები). სწორედ ბიზნესის განვითარებაში და ხელსაყრელი გარემოს შექმნაშია საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების რეალიზების შესაძლებლობები.

მიუხედავად იმისა, რომ არაერთი კვლევაა ჩატარებული საქართველოში დემოგრაფიული გარემოს შესასწავლად, დროის ცვალებადობასთან ერთად აუცილებელია ცალკეულ რეგიონებში მიმდინარე დემოგრაფიული პროცესების თავისებურებების შესწავლა და გათვალისწინება მიკრო თუ მაკრო დონეზე დაგეგმვასა და გადაწყვეტილებების მიღებაში.

ბიზნეს საქმიანობა დამოკიდებულია სხვადასხვა ფაქტორზე, მათ შორისაა დემოგრაფიული სიტუაცია რეგიონში, განათლების დონე, ოჯახური მდგომარეობა, შემოსავლების საშუალო დონე და საარსებო მინიმუმი, კულტურული გარემო და მორალური ღირებულებები, რელიგია და ა. შ. სოციო-დემოგრაფიული ფაქტორები არაპირდაპირ ზემოქმედებენ ბიზნესზე და ქმნიან ბიზნესის მაკროგარემოს.

საქართველოში შრომის ბაზრის, ბიზნეს გარემოს და ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობი პოლიტიკის შესწავლა არაერთ ნაშრომსა თუ პროექტში განხორციელდა. ამასთან რეგიონებში ბიზნესის განვითარების შესახებ სრულყოფილი კვლევები არ არსებობს, არ არის სრულად შესწავლილი ის დემოგრაფიული ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ ბიზნეს სექტორში დასაქმების მაჩვენებელს და დასაქმების დარგობრივ სტრუქტურას. არაა შეფასებული რეგიონში დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენით ბიზნესის განვითარების სამომავლო პროგნოზები.

სწორედ წინამდებარე ნაშრომშია შესწავლილი დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენა ბიზნესის განვითარებაზე აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ეკონომეტრიკულ-სტატისტიკური ანალიზის საფუძველზე და გაკეთებულია სამომავლო პროგნოზები.

კვლევის ობიექტი და საგანი. სადისერტაციო ნაშრომის შესწავლის ობიექტია ბიზნეს სექტორი და მისი ძირითადი მაჩვენებლები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ხოლო კვლევის საგანს წარმოადგენს ბიზნესის განვითარებაზე დემოგრაფიულ ფაქტორთა გავლენის ტენდენციები.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. სადისერტაციო კვლევა მიზნად ისახავს ბიზნესის განვითარებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის სტატისტიკურ-ეკონომეტრიკულ ანალიზს და ბიზნესის განვითარების პროგნოზირებას აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში.

დასახული მიზნის მისაღწევად დასმულია შემდეგი ამოცანები:

- აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში, ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა განაწილების ანალიზი დარგების და მუნიციპალიტეტების მიხედვით;

- აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში მოქმედ მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის, განათლების დონის და ანაზღაურების ანალიზი;
- აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში ბიზნესის განვითარების ძირითადი მაჩვენებლების ეკონომეტრიკული მოდელის აგება, მის საფუძველზე სათანადო პროგნოზების შემუშავება და მათი შეფასება.

კვლევის ამოცანების განხორციელების გზები და ეტაპები:

- თანამედროვე დემოგრაფიული სიტუაციის შესწავლა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში;
- მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის და ბიზნეს სექტორში დასაქმების სტატისტიკური ანალიზი;
- კვოტური შერჩევის საფუძველზე ჩატარებული მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების გავლენის კვლევის ანალიზი;
- აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში ადამიანისული კაპიტალის და ბიზნესის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორების გამოვლენა.

ნაშრომის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები. სადისერტაციო ნაშრომის თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს ეკონომიკური თეორიები, ბიზნესის თეორია, საქართველოს საკანონმდებლო აქტები, ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა თეორიული და პრაქტიკული ნაშრომები, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ ჩატარებული კვლევების შედეგები. კვლევის მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს სტატისტიკურ მონაცემთა დაჯგუფების, აბსოლუტური, შეფარდებითი, საინდექსო სიდიდეების და გრაფიკული ინტერპრეტირების მეთოდები, ასევე კვლევის პროცესში გამოყენებულია დროითი მწკრივების მოსწორების სტატისტიკური მეთოდები, პროგნოზირების ექსტრაპოლაციის მეთოდი, კორელაციურ-რეგრესიული ანალიზი, უმცირეს კვადრატთა მეთოდი. მონაცემთა დამუშავება განხორციელდა Ms Excel და Eviews კომპიუტერული პროგრამების საშუალებით. ემპირიულ კვლევებში გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს მონაცემები. ნაშრომში განახლდა დასაქმების და

უმუშევრობის მაჩვენებლების სტატისტიკა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი მეთოდოლოგიის შესაბამისად. ასევე გამოყენებულია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დასაქმების სააგენტოს მიერ მოწოდებული და ავტორისეული კვლევის შედეგად მოპოვებული მონაცემები, მსოფლიო ბანკის და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მონაცემები, ადგილობრივი და საერთაშორისო კვლევითი ორგანიზაციების კვლევები და პუბლიკაციები, დემოგრაფიული და ბიზნეს მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდოლოგიები, მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგები, რეგიონული განვითარების გეგმები, სამთავრობო ანგარიშები, პროგრამები და სტრატეგიები.

კვლევის სამიზნე ჯგუფი. კვლევის სამიზნე ჯგუფად შეირჩა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში მოქმედი მცირე და საშუალო საწარმოები, რამდენადაც ბიზნეს სუბიექტების მეტი წილი მცირე და საშუალო საწარმოებზე მოდის. აჭარის ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა 78% მცირე და საშუალო საწარმოებშია დასაქმებული. კვლევისას ყურადღება გავამახვილეთ მაღალმთიან აჭარაში არსებულ საწარმოებში დასაქმებულთა დემოგრაფიული ნიშნების შესწავლაზე, რამდენადაც მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში განსხვავებული სოციალური და დემოგრაფიული სიტუაციაა. შედარებითი ანალიზისთვის საჭიროდ მივიჩნიეთ მუნიციპალიტეტების ორ ჯგუფად დაყოფა. ერთ ჯგუფში შევიდა: ხელვაჩაურის, ბათუმის, ქობულეთის მუნიციპალიტეტები, მეორე ჯგუფში - ქედის, შუახევის, ხულოს მუნიციპალიტეტები. შერჩევის ერთ-ერთი ამოცანა მაღალმთიანეთში არსებული პრობლემების გამოკვეთა ახალგაზრდების მიგრაციის, მოსახლეობის დაბერების, შემოსავლების სიმცირის და განათლების ხელმისაწვდომობის გათვალისწინებით. ცხადია, მოლოდინი დასაქმებულების სქესობრივ-ასაკობრივ სტრუქტურასთან მიმართებაში იყო ის, რომ ამ ჯგუფში ახალგაზრდების და ქალების წილი ძალიან მცირე იქნებოდა. ასევე განათლების დონესთან მიმართებაში მოლოდინი, რომ დასაქმებულთა განათლების და პროფესიული გამოცდილების დონე იქნებოდა დაბალი. რაც შეეხება მეორე ჯგუფს, საწარმოების 90%-მდე ამ მუნიციპალიტეტებშია, საწარმოო სიმძლავრეების თვალსაზრისით აქ დასაქმების მასშტაბები უფრო დიდია და განათლება-პროფესიული გამოცდილების მიღების მეტი შესაძლებლობებია. რადგან კვლევა

დასაქმებულთა დემოგრაფიულ მახასიათებლებს შეისწავლის, შევეცადეთ შეგვეჩიხა სხვადასხვა დარგის ისეთი საწარმოები და კომპანიები, სადაც დასაქმებულია სხვადასხვა ასაკობრივი კატეგორიის და პროფესიის ქალებიც და კაცებიც, შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო კრიტერიუმებს აკმაყოფილებდა ბევრად ნაკლები კომპანია, ამის გამო კვლევის სამიზნე ჯგუფის ზომა საკმაოდ შემცირდა. ამ შემთხვევაში, შერჩევის მიზანმიმართულობამ განაპირობა კვოტური შერჩევის უპირატესობა. კვოტური შერჩევა არაალბათური შერჩევის ტიპია, შესაბამისად არ ხდება შერჩევის ცდომილების და ნდობის ინტერვალის შეფასება.

მონაცემების მოპოვებისა და ანალიზის მეთოდები. კვლევა ჩატარდა გამოკითხვის მეთოდით თვითადმინისტრირებული კითხვარის შევსების გზით. გამოკითხვის ეს გზა იმიტომ შევარჩიე, რომ არ არსებობს სტატისტიკური მონაცემები აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში მოქმედ საწარმოებში დასაქმებულთა დემოგრაფიული მაჩვენებლების შესახებ. კითხვარი გაეგზავნა 50-მდე საშუალო და 250-მდე მცირე საწარმოს. აქედან შევსებული კითხვარი გამოგზავნა 165-მა საწარმომ, რომელთაგან 12 კითხვარი არასრულყოფილად იყო შევსებული. საბოლოო ჯამში, საანალიზო კითხვართა რაოდენობამ შეადგინა 153 ერთეული. გამოკითხვის შედეგად მოპოვებული მონაცემების ანალიზი განხორციელდა უნივარიაციული და ბივარიაციული ანალიზის საშუალებით. შედეგ რამდენიმე ბივარიაციული ცხრილი, ჩამოყალიბდა საწყისი ჰიპოთეზები და ამ ჰიპოთეზების შემოწმება განხორციელდა დისპერსიული ანალიზის საფუძველზე.

კვლევის ჰიპოთეზები. კვლევის მოსალოდნელ შედეგებთან დაკავშირებით შემუშავდა რამდენიმე ჰიპოთეზა ანუ წინასწარი მოლოდინები კვლევის ამოცანებთან დაკავშირებით:

- ჰიპოთეზა 1: ასაკი ახდენს ზეგავლენას დასაქმების მაჩვენებელზე;*
- ჰიპოთეზა 2: სქესი ახდენს ზეგავლენას დასაქმების მაჩვენებელზე;*
- ჰიპოთეზა 3: განათლება ახდენს ზეგავლენას დასაქმების მაჩვენებელზე;*
- ჰიპოთეზა 4: ოჯახური მდგომარეობა ახდენს ზეგავლენას დასაქმების*

მაჩვენებელზე;

არსებული კვლევებიდან გამომდინარე, გვაქვს მოლოდინი, რომ დემოგრაფიული მახასიათებლები მნიშვნელოვანი ფაქტორებია დასაქმებაში. ჰიპოთეზების შემოწმების ეტაპი განსაზღვრავს კვლევის დასკვნით ნაწილს და მოგვცემს საშუალებას გავაკეთოთ ინდივიდუალური საპროგნოზო შეფასება.

კვლევის მეცნიერული სიახლე:

- შეფასებულია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში თანამედროვე დემოგრაფიული პროცესების განვითარების მიმართულებები, გამოვლენილია რეგიონული თავისებურებები და მოსალოდნელი ტენდენციები;
- ჩატარებულია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამუშაო ძალის და ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა კომპლექსური კვლევა შრომითი რესურსების პოტენციალის არსებული ტენდენციების შესწავლის და საპროგნოზო შეფასებების მიზნით;
- დადგენილია ბიზნეს სექტორში შრომის პროდუქტიულობის დონეები ეკონომიკური საქმიანობისა და საწარმოთა ზომის მიხედვით ფიქსირებული და სტრუქტურული ძვრების ინდექსების გამოყენებით;
- გაანგარიშებულია ბიზნეს სექტორში პროდუქციის გამოშვების მოცულობის და დასაქმებულთა რაოდენობის საშუალოვადიანი პროგნოზები ექსტრაპოლაციის მეთოდების გამოყენებით და შეფასებულია პროგნოზირების ცდომილებები;
- დადგენილია მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის და მათი პროდუქტიულობის გავლენა ბიზნეს სექტორის განვითარებაზე ეკონომეტრიკული მოდელის, კერძოდ ლოგარითმული რეგრესიის მოდელის საშუალებით;
- გამოკვლეული და გაანალიზებულია მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა დემოგრაფიული მახასიათებლების ზეგავლენა ბიზნეს სექტორში დასაქმების მაჩვენებელზე დისპერსიული ანალიზის საშუალებით და გაკეთებულია ინდივიდუალური საპროგნოზო შეფასებები;
- შეფასებულია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ადამიანისეული კაპიტალის და ბიზნესის პოტენციალის გამოყენების შესაძლებლობები, გამოკვეთილია მათი განვითარების ხელშემშლელი ფაქტორები და განსაზღვრულია სახელმწიფო

მხარდაჭერის მთავარი პრიორიტეტები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობისათვის;

- შემუშავებულია რეკომენდაციები ადეკვატური, დროული და მასტიმულირებელი მექანიზმების დანერგვისთვის, დემოგრაფიული სიტუაციის გაუმჯობესებისა და მეწარმეობრივი აქტიურობის ამაღლების მიზნით.

სადისერტაციო ნაშრომის მეცნიერული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

სადისერტაციო ნაშრომს დიდი მნიშვნელობა აქვს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში თანამედროვე დემოგრაფიული სიტუაციების და ტენდენციების დასახასიათებლად, მცირე და საშუალო ბიზნეს სექტორში დასაქმებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის შესაფასებლად და სამომავლო პროგნოზების შესამუშავებლად. ნაშრომი შეიძლება გამოყენებული იქნას რეგიონში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების პოტენციალის მეცნიერული შეფასებისათვის. ამასთან გამოიკვეთოს ხელშემშლელი მიზეზები და შემუშავდეს ის რეკომენდაციები, რომლებიც ხელს შეუწყობს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში ბიზნესის განვითარებას.

კვლევის შედეგების გამოყენება შესაძლებელია ბიზნეს ადმინისტრირების პროგრამის მიმართულებით სამაგისტრო და სადოქტორო ნაშრომების მომზადებისას. ასევე ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება ფართო მასშტაბით საკმაოდ საინტერესო იქნება ამ სფეროს მკვლევრებისთვის.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომის აპრობაცია გაიმართა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის დეპარტამენტის გაფართოებულ სხდომაზე 2021 წლის 26 ივლისს. სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები, რეკომენდაციები, ცალკეული შედეგები ასახულია ავტორის მიერ გამოქვეყნებულ სამეცნიერო სტატიებში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციების მასალებში, საერთაშორისო რეფერირებად და რეცენზირებად ჟურნალებში.

ნაშრომის სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავლის, სამი თავის, ათი ქვეთავის, დასკვნების, რეკომენდაციების, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალისა და დანართებისაგან.

კვლევის მიზნისა და ამოცანების შესაბამისად ნაშრომმა მიიღო შემდეგი სტრუქტურა:

შესავალი

თავი 1. თანამედროვე დემოგრაფიული სიტუაცია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში

- 1.1. მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკა
- 1.2. მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციების სტატისტიკური ანალიზი
- 1.3. მოსახლეობის განაწილება განათლების დონის მიხედვით

თავი 2. მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობისა და დასაქმების სტატისტიკა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ბიზნეს სექტორში

- 2.1. სამუშაო ძალის პოტენციალის რაოდენობრივი ანალიზი
- 2.2. დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი
- 2.3. ბიზნეს სექტორის ძირითადი მაჩვენებლების სტატისტიკური ანალიზი

თავი 3. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ბიზნესის განვითარებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის ანალიზი და პროგნოზირება

- 3.1. დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის სტატისტიკური ანალიზი
- 3.2. ბიზნესის განვითარების პროგნოზირება
- 3.3. დასაქმების და ბიზნესის განვითარების ეკონომეტრიკული მოდელირება
- 3.4. ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაცია და ბიზნესის პოტენციალის გამოყენების ფაქტორები

დასკვნები და რეკომენდაციები

გამოყენებული ლიტერატურა

დანართი

II. ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

ნაშრომის პირველი თავის „თანამედროვე დემოგრაფიული სიტუაცია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში“ პირველ ქვეთავში „მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკა“ - შესავალ ნაწილში ყურადღება გავამახვილეთ საკითხის აქტუალობაზე, რომ მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის შესწავლა და მის საფუძველზე მოსახლეობის აღწარმოების თავისებურებების გამოვლენა მეტად მნიშვნელოვანია რეგიონში არსებული ადამიანისეული კაპიტალის და მისი პროდუქტიულობის შესაფასებლად. შვეიცარიული აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობის სტატისტიკა და მოსახლეობის განაწილება დინამიკაში ქალაქი/სოფლის ჭრილში, ასევე მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის თავისებურებები. გამოვავლინეთ ოპტიმისტური და საფრთხის შემცველი ტენდენციები. ანალიზის შედეგად დადგინდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდადი დინამიკა 2012 წლიდან. აჭარის მოსახლეობა 2021 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით შეადგენს 354,9 ათას კაცს, რაც საქართველოს მოსახლეობის 9,5%-ია. აქედან საქალაქო დასახლებებში მოსახლეობის რიცხოვნობა შეადგენს 203,5 ათასს (57,3%), ხოლო სასოფლო დასახლებებში - 151,4 ათასს (42,7%).

ცხრილი 1. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობის სტატისტიკა

	მოსახლეობა, სულ	მამაკაცი	ქალი	საქალაქო დასახლებები	სასოფლო დასახლებები
2002	376 016	165 604	176 484	166 880	175 208
2014	333 953	162 928	171 025	184 774	149 179
პროცენტული ცვლილება	-10,6%	-1,6%	-3,0%	+10,7%	-14,9%
2021	354 905	-	-	203 513	151 392
პროცენტული ცვლილება	+6,3%	-	-	+10,1%	+1,5%

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული სამსახური; მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგები.

ჩატარებული ანალიზის შედეგად გამოვლინდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის და მისი თვითმმართველი ერთეულების მიხედვით მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილების განსხვავებული ტენდენციები. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში მოსახლეობის მთლიანი

რიცხოვნობის კლების ფონზე, ადგილი აქვს აჭარის მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდას, რაც მისასაღმებელი ფაქტია. თუმცა, შეინიშნება სოფლის მოსახლეობის კლების ტენდენცია. მოსახლეობის ყველაზე მეტი შემცირება გამოვლინდა მაღალმთიან რაიონებში, რაც გამოწვეულია როგორც შობადობის შემცირებით, ასევე შიდა და გარე მიგრაციით.

მზარდი ურბანიზაციის პროცესი პირდაპირ კავშირშია ეკონომიკურ განვითარებასთან. ურბანიზაციის შედეგად მოხდა ადამიანისეული კაპიტალის თავმოყრა, საწარმოების კონცენტრირება, პროდუქტიულობის ზრდა და ინფრასტრუქტურის განვითარება ქალაქ ბათუმში, სადაც ცხოვრობს აჭარის მოსახლეობის 48% ანუ თითქმის ნახევარი. ამ მხრივ, როგორც ბათუმს, ასევე მუნიციპალურ ცენტრებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი როლის შესრულება ეკონომიკურ განვითარებაში. ბოლო წლებში ბათუმი, როგორც ქვეყანაში სიდიდით მეორე ქალაქი, გამოირჩევა მაღალი ეკონომიკური ზრდით, რასაც განსაკუთრებით შეუწყო ხელი სამშენებლო სექტორის გაფართოებამ და ინვესტიციების მოცულობის ზრდამ. მცირემიწიანობის პრობლემის გამო მოსახლეობა ამჯობინებს ურბანულ ტერიტორიაზე ცხოვრებას და საქმიანობას.

საქართველოს სხვა რეგიონებს შორის, აჭარის მთლიან მოსახლეობაში შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობის წილი ყველაზე მაღალია, გამოირჩევა მოსახლეობის ყველაზე ახალგაზრდული შემადგენლობით და დაბერებული მოსახლეობის ყველაზე დაბალი წილით, რაც ჩვენი შეხედულებით, იძლევა ოპტიმისტური პროგნოზის საფუძველს შრომითი რესურსების გაზრდისა და პროდუქტიულობის თვალსაზრისით.

„მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციების სტატისტიკური ანალიზი“ - შევისწავლეთ ბუნებრივი მოძრაობის მახასიათებლები: ქორწინება-განქორწინების, შობადობის, მოკვდაობის, ბუნებრივი მატების, როგორც აბსოლუტური, ასევე შეფარდებითი მაჩვენებლები, ე. წ. ზოგადი კოეფიციენტები.

აჭარის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის აბსოლუტური მაჩვენებლების დინამიკის შესწავლის საფუძველზე გამოვლინდა მათი თავისებურებები რეგიონულ ქრილში. კერძოდ:

- ბოლო წლებში ადგილი აქვს ქორწინებათა რაოდენობის შემცირებას და განქორწინებათა რაოდენობის გაზრდას, რაც გამოწვეულია როგორც სოციალურ-კულტურული და ეკონომიკური ფაქტორებით, ასევე ქორწინების ასაკის გადავადებით. ეს ტენდენცია უარყოფითად აისახება შობადობაზე და გრძელვადიან პერსპექტივაში ის კიდევ უფრო გაამწვავებს დემოგრაფიულ ვითარებას აჭარაში;

- მთლიანად საქართველოში შემცირებული ბუნებრივი მატების ფონზე, სხვა რეგიონებთან შედარებით, აჭარა გამოირჩევა მაღალი ბუნებრივი მატებით, ანუ შობადობა ჭარბობს მოკვდაობას. თუმცა, 2014 წლიდან ადგილი აქვს ბუნებრივი მატების კლებად ტენდენციას, რაც განპირობებულია მრავალი ფაქტორით (ბიოლოგიური, სოციალურ-ეკონომიკური და ა. შ.). ბუნებრივი მატების ყველაზე მეტი შემცირება 2019 წელს წინა წელთან შედარებით დაფიქსირდა მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში, რაც გამოწვეულია ისეთი ფაქტორებით, როგორცაა სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილება, ეკომიგრაცია, სამუშაო ადგილების ნაკლებობა;

- რეგიონში მოსახლეობის დაბერების დონის შესწავლამ აჩვენა, რომ დემოგრაფიული სიბერის დონის ე. როსეტ-ბოჟე-გარნიეს სკალის მიხედვით, აჭარა დაბერების საწყისი დონიდან გადავიდა საშუალო დონეზე, რაც ძირითადად გამოწვეულია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ქვეყნიდან გადინებით (გარე მიგრაცია) სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესების მიზნით. გაეროს სკალის მიხედვით, 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი აჭარის მთლიან მოსახლეობაში (2014 წლის საყოველთაო აღწერის მონაცემებით) შეადგენს 11%-ს, რაც აღემატება გაეროს დემოგრაფიული დაბერების ნიშნულს (7%). ეს იმას ნიშნავს, რომ აჭარაში სახეზეა მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება, თუმცა საქართველოს სხვა რეგიონებისგან განსხვავებით, აჭარა დემოგრაფიული სიბერის ყველაზე დაბალი მაჩვენებლით გამოირჩევა.

მიღებული დასკვნებიდან გამომდინარეობს, რომ აჭარის მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის თანამედროვე ტენდენციები საერთო ჯამში არასახარბიელოა, რაც მომავალში უარყოფითად აისახება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის როგორც დემოგრაფიულ, ასევე სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. მიუხედავად იმისა,

რომ აჭარაში არსებული დემოგრაფიული მდგომარეობა უკეთესია ქვეყანაში არსებულ საერთო მდგომარეობასთან შედარებით, ჩვენი შეხედულებით, მაინც ვერ დავარქმევთ პოზიტიურს და დამაიმედებელს გრძელვადიან პერსპექტივაში, რადგანაც ადგილი აქვს ქორწინებათა რაოდენობის შემცირებას და განქორწინებათა რაოდენობის გაზრდას, ბუნებრივი მატების კლებას, დემოგრაფიულ დაბერებას, ბუნებრივი მოძრაობის ეკონომიურობის დონის შემცირებას, შესაბამისად, ვფიქრობთ, რომ ყურადსაღებია მათი გამომწვევი მიზეზები და აუცილებელია მათი დროულად გამოსწორება.

„მოსახლეობის განაწილება განათლების დონის მიხედვით“ - განხილული კვლევებიდან გამოვლინდა საქართველოს, როგორც გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნის, შრომის ბაზრის თავისებურებები განათლებასთან მიმართებაში. საქართველოს შრომის ბაზარზე, მათ შორის აჭარაში, გაიზარდა საშუალო და დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაო ადგილები, კერძოდ, გაიზარდა მოთხოვნა ფიზიკურ შრომაზე ორიენტირებულ საქმიანობებზე, მაგალითად, ტრანსპორტირება, მშენებლობა და ა. შ. ამან გამოიწვია სამუშაო ძალის განათლების და ცოდნის გაუფასურება. აჭარაში უმაღლესი განათლების მქონე მოსახლეობის წილი საკმაოდ მაღალია, ამიტომაც მათი უნარებისა და კომპეტენციების შეუთავსებლობამ ბაზრის მოთხოვნებთან გამოიწვია დასაქმება დაბალპროდუქტიულ სამუშაო ადგილებზე და განათლების დონის შეუსაბამო ანაზღაურებაც.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარაში საგანმანათლებლო დაწესებულებების (როგორც უმაღლესი, ასევე პროფესიული) პრობლემა არ არის, დიდია უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხულ სტუდენტთა და კურსდამთავრებულთა რაოდენობა, უმუშევრობის მაჩვენებელი აჭარაში საკმაოდ მაღალია. ამასთან აჭარაში შრომის ბაზრის კვლევებმა აჩვენა ზოგიერთი დეფიციტური პროფესიის პრობლემა (მაგ., ინჟინერ-მშენებელი, შემდუღებელი, ელექტრიკოს-ტექნიკოსი, ექსპერტ-შემფასებელი და ა. შ.). შრომის ბაზრის მოთხოვნას ვერ აკმაყოფილებს ადგილობრივი კადრების მიწოდება და ვაკანსიების შევსება ხდება უცხოური სამუშაო ძალით.

ჩვენი აზრით, აჭარაში შრომის ბაზრისა და განათლების სექტორის შესწავლის საფუძველზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აჭარაში განათლების დონის მაჩვენებელი

საკმაოდ მაღალია, თუმცა დასაქმების მაჩვენებელი დაბალი. ზოგიერთი სპეციალობის უმაღლესი განათლების მქონე კადრების სიჭარბე იწვევს ახალგაზრდებში მაღალ უმუშევრობას. მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია დასაქმების მიზნობრივი პროგრამების მასშტაბების გაზრდა, დასაქმებულების უფრო მეტი ჩართულობა და დასაქმების ხელშეწყობა. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, როგორც ჩანს, პროფესიული განათლება არამოთხოვნადია როგორც აჭარაში, ისე მთელს საქართველოში. ამიტომ აუცილებელია შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული პროფესიული განათლების ფორმირება, განათლების ხარისხის ამაღლება და დასაქმების ხელშეწყობა, რადგან აჭარაში გამოიკვეთა პროფესიული განათლების დაბალი მაჩვენებელი. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ბიზნეს სექტორის ჩართულობა და თანამშრომლობა განათლების სექტორთან, რაც ხელს შეუწყობს საჭირო პროფესიული უნარების შექმნას და კვალიფიკაციის ამაღლებას. მხოლოდ კვალიფიცირებული სამუშაო ძალის გამოყენებით შეიძლება ამაღლდეს ბიზნესის კონკურენტუნარიანობა. ადამიანისეული კაპიტალი საწარმოო ფაქტორებთან ერთად ქმნის მაღალი საბაზრო ღირებულების პროდუქციას, ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირება და დასაქმების ხელშეწყობა უნდა იყოს მდგრადი ეკონომიკური განვითარების გარანტი.

„სამუშაო ძალის პოტენციალის რაოდენობრივი ანალიზი“ - ყურადღება გავამახვილეთ იმაზე, რომ სამუშაო ძალის განაწილებაზე სხვა სარესურსო პოტენციალთან ერთად პირდაპირ ახდენს ზეგავლენას დემოგრაფიული ფაქტორები, რის ფონზეც უნდა შეფასდეს არსებული ადამიანისეული კაპიტალი და მისი პროდუქტიულობა. ის თუ რამდენად შეუძლია მას შექმნას მატერიალური თუ არამატერიალური დოვლათი, დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, მაგ., ასაკი, სქესი, ფიზიკური შესაძლებლობა, სამუშაო გარემო, ცოდნა-გამოცდილება და სხვ.

შევისწავლეთ აჭარის მოსახლეობის განაწილების დინამიკა ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით. 2019 წელს ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი მთლიან მოსახლეობაში 44%-ს შეადგენდა, ხოლო შრომისუნარიან მოსახლეობაში 58%-ს შეადგენდა, რაც წინა წლის მაჩვენებელთან შედარებით 1,3%-ით ნაკლებია. 2020

წელს სამუშაო ძალის აქტიურობის დონე კიდევ უფრო შემცირდა და 57,7%-ს შეადგენდა. უმუშევრობის დონე-18,7%, ხოლო დასაქმების დონე-46,9%.

საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის კლების ფონზე აჭარის მოსახლეობის რაოდენობა 2012 წლიდან დღემდე იზრდება, 2012-2019 წწ პერიოდში შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობა გაიზარდა 3%-ით, მოსახლეობის რაოდენობა გაიზარდა 5%-ით, მაგრამ ამ პერიოდში სამუშაო ძალის რიცხოვნობა შემცირდა 12%-ით.

სამუშაო ძალის არსებული ტენდენცია არასახარბიელოა, ის გამოწვეულია არა მოსახლეობის კლებით, არამედ დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენით, როგორცაა მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, ოჯახური მდგომარეობა, განათლება და გაზრდილი მიგრაცია.

ასაკობრივი სტრუქტურის მიხედვით აჭარის მთლიან მოსახლეობაში შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობის წილი ყველაზე მაღალია (76,2%), თუმცა ახალგაზრდების წილი სამუშაო ძალაში მცირეა, რაც ახალგაზრდების დაბალ აქტიურობაზე მიანიშნებს. სქესობრივი სტრუქტურის მიხედვით, ქალების დასაქმების და აქტიურობის მაჩვენებლები ბოლო წლებში გაიზარდა, თუმცა ნაკლებია მამაკაცების დასაქმების და აქტიურობის მაჩვენებლებზე, რაც ძირითადად შრომის ბაზრის მოთხოვნების სპეციფიკითაა განპირობებული.

აჭარის შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდება ხასიათდება როგორც რაოდენობრივი, ასევე პროფესიული და ხარისხობრივი დისბალანსით, რაც იწვევს უმუშევრობას და სამუშაო ძალის მიგრაციას. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, 2007 წლიდან დღემდე უმუშევრობის დონე 21%-ით შემცირდა, აქტიურობის დონე გაიზარდა 19%-ით, ხოლო დასაქმების დონე 27%-ით გაიზარდა. 2003 წლიდან 2007 წლამდე კი აქტიურობის და დასაქმების დონე მცირდებოდა, რაც პირდაპირ უკავშირდება ამ პერიოდში ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) რიცხოვნობის შემცირებას. 2017-2019 წლებში დასაქმების დონე შემცირდა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში უმუშევრობის დონე შემცირდა.

აჭარის მაღალმთიანეთში (ქედის, შუახევის და ხულოს მუნიციპალიტეტები) ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის წილი უფრო მცირეა, ვიდრე ბათუმისა და ქობულეთის მუნიციპალიტეტებში. ზოგადად, აჭარაში სახეზეა მაღალი ურბანიზაცია. როგორც მოსახლეობის, ისე სამუშაო ძალის არათანაბარი განაწილება ერთ-ერთი პრობლემაა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკურ განვითარებაში. მოსახლეობის ინტენსიურმა მიგრაციამ მაღალმთიანი აჭარიდან საგრძნობლად შეამცირა აქტიური და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რაოდენობა, რომლებიც სეზონურად ან მუდმივად ტოვებენ აქაურობას დასაქმების და შემოსავლების ძიების გამო.

„დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი“ - დეტალურად შევისწავლეთ აჭარის ბიზნეს სექტორში სხვადასხვა დარგში ბრუნვის, გამოშვებული პროდუქციის მოცულობის, დასაქმებულთა რაოდენობის და საშუალოთვიური ანაზღაურების სტატისტიკა.

შრომის ბაზრის განვითარება ანუ ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა პირდაპირ კავშირშია ბიზნეს-სექტორის განვითარებასთან. საქართველოში დასაქმების ძირითად წყაროს ბიზნეს-სექტორი წარმოადგენს. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამუშაო ძალის და დასაქმებულთა სტატისტიკის გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა წილი 2003 წლიდან 2019 წლამდე გაიზარდა 42%-ით.

დასაქმებულთა რაოდენობის მიხედვით ეკონომიკური საქმიანობების რეიტინგული სია ასე გამოიყურება (2019 წლის მონაცემების მიხედვით): ყველაზე მეტი დასაქმებული ვაჭრობაში და ავტომობილების რემონტშია (22%), შემდეგ მოდის დამამუშავებელი მრეწველობა და მშენებლობა (14%), ტრანსპორტირება-დასაწყობება და განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის და საკვების მიწოდების საქმიანობები (11%), სხვა საქმიანობების წილი შედარებით დაბალია (0-5% დიაპაზონში). შევაფასეთ დასახელებულ 5 დარგში შრომის პროდუქტიულობის დონის ცვლილება 2010-2019 წწ პერიოდში შრომის პროდუქტიულობის ინდექსების გამოყენებით. გამოვთვალეთ შრომის პროდუქტიულობის ცვალებადი შემადგენლობის ინდექსები მთლიანად და ცალკეული დარგისთვის. ჩატარებული გამოთვლებით მივიღეთ, რომ აჭარის ბიზნეს სექტორში შრომის პროდუქტიულობა

2019 წელს მთლიან ბიზნეს სექტორში 2,64-ჯერ გაიზარდა 2010 წელთან შედარებით, რაც გამოწვეულია განხილულ 5 დარგში მთლიანად პროდუქტიულობის დონის ზრდით (მათ შორის უფრო მეტად მშენებლობის და მრეწველობის დარგებში) და არა დასაქმებულთა სტრუქტურის ცვლილებით.

რაც შეეხება დასაქმებულთა ხელფასებს ამ დარგებში, მშენებლობაში და ტრანსპორტში დასაქმებულთა ხელფასები აღემატება ვაჭრობისა და მომსახურების დარგებში დასაქმებულთა ხელფასებს.

ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა წილი 58,4%-ს შეადგენს. ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა 41% ქალია და 59% კაცი. განსხვავება შეინიშნება ხელფასებს შორის სქესობრივ ჭრილში, კერძოდ კაცების ხელფასები აღემატება ქალების ხელფასებს როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სექტორში. ქალები, ძირითადად, დაბალანაზღაურებად პოზიციებზე არიან წარმოდგენილნი. დასაქმებულთა 93% კერძო სექტორშია (როგორც ადგილობრივი ისე უცხოელი ფიზიკური თუ უცხოური პირების) დასაქმებული, ხოლო 7% - სახელმწიფო სექტორში.

„ბიზნეს სექტორის ძირითადი მაჩვენებლების სტატისტიკური ანალიზი“ - შესწავლილია ისეთი მაჩვენებლების დინამიკა, როგორცაა საწარმოთა ბრუნვა, პროდუქციის გამოშვება, დასაქმებულთა რაოდენობა და დასაქმებულთა საშუალო თვიური ანაზღაურება.

2021 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში რეგისტრირებულია 71 924 ეკონომიკური სუბიექტი, რომელთაგან აქტიურია 19 591 სუბიექტი (27%), რაც საქართველოში რეგისტრირებული აქტიური სუბიექტების 10%-ს შეადგენს. ამ რაოდენობის მიხედვით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა მესამე ადგილზეა თბილისის და იმერეთის შემდეგ. წინა წელთან შედარებით აქტიური სუბიექტების რაოდენობა 5,6%-ით გაიზარდა. ბიზნეს სექტორში ბრუნვის და გამოშვების მეტი წილი მცირე საწარმოებზე მოდის ანუ რეგიონში პრიორიტეტულია მცირე საწარმოებზე დაფუძნებული ბიზნესი. მცირე საწარმოთა ბრუნვასა და გამოშვებული პროდუქციის მოცულობას ბოლო წლებში მზარდი ტენდენცია აქვს.

შევაფასეთ დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის დინამიკა საწარმოთა ზომის მიხედვით. დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის ტემპები საკმაოდ არაერთგვაროვანია

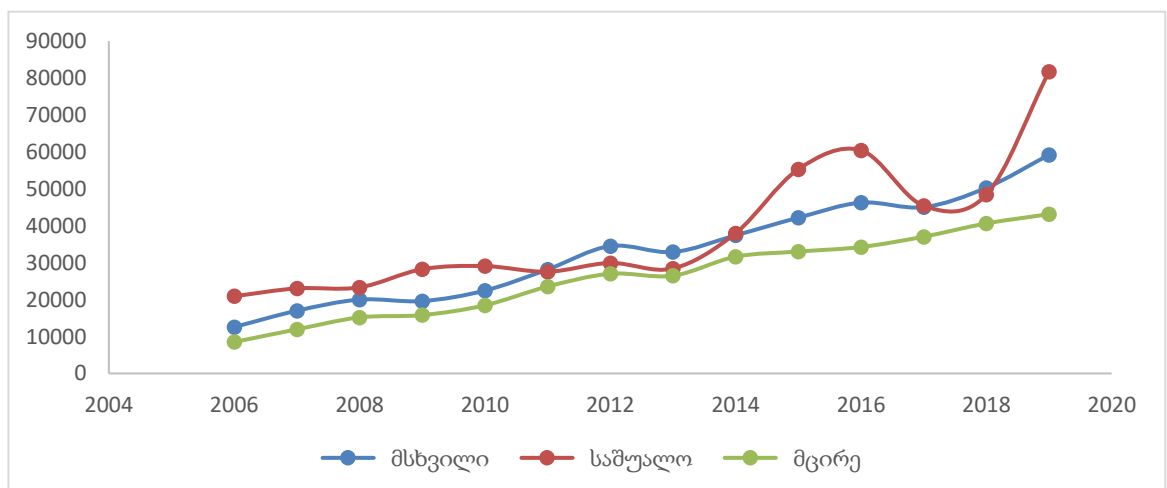
საწარმოთა ზომის მიხედვით. კლების და ზრდის ტემპები ძალზედ ცვალებადია. 2009-2011 წლებში აქტიურად გაიზარდა დასაქმებულთა რაოდენობა მცირე საწარმოებში, მაშინ როცა საშუალო და მსხვილ საწარმოებში იკლო, რაც გამოწვეული იყო რუსეთ-საქართველოს ომის შემდგომ პერიოდში ინვესტირების კლებით მსხვილ და საშუალო საწარმოებში და მცირე საწარმოთა საქმიანობის გააქტიურებით.

მცირე საწარმოებში დასაქმებულთა ხვედრითი წილი გაცილებით დიდია საშუალო და მსხვილ საწარმოებთან შედარებით. ბოლო წლებში შეინიშნება მცირე საწარმოებში დასაქმებულთა რაოდენობის მზარდი ტენდენცია, რაც ერთხელ კიდევ ადასტურებს მცირე მეწარმეობის მოქნილობას და ეფექტიანობას დასაქმების თვალსაზრისით.

რაც შეეხება დასაქმებულთა საშუალოთვიურ ანაზღაურებას საწარმოთა ზომის მიხედვით, აღმოჩნდა, რომ შედარებით დაბალი ანაზღაურება აქვთ მცირე საწარმოებში დასაქმებულებს, რაც გამოწვეულია მცირე საწარმოებში შრომის დაბალი პროდუქტიულობის დონით.

გამოვთვალეთ ბიზნეს სექტორში შრომის პროდუქტიულობა (გამომშვებული პროდუქცია ერთ დასაქმებულზე) საწარმოების ზომის მიხედვით და შეავაფასეთ მისი დინამიკა (დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1. შრომის პროდუქტიულობის დინამიკა საწარმოთა ზომის მიხედვით

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ საქსტატის მონაცემების მიხედვით.

ყველაზე დაბალი შრომის პროდუქტიულობა გამოვლინდა მცირე საწარმოებში. საშუალო საწარმოებში შრომის პროდუქტიულობა უფრო მაღალია, ვიდრე მსხვილ

საწარმოებში. ამის უმთავრესი მიზეზი ისაა, რომ დასაქმებულთა უნარების ნაკლებობა ზღუდავს პროდუქტიულობას და წარმოების მასშტაბების გაზრდას. საშუალო და მსხვილი კომპანიები, რომელთა უმრავლესობა აფასებს ტექნიკურ უნარებს, ძნელად პოულობენ გამოცდილ კადრებს. შრომის ბაზარზე უმრავლესობას საჭირო უნარები არა აქვთ.

ამრიგად, აჭარის ბიზნეს სექტორის ძირითადი მაჩვენებლების შესწავლამ აჩვენა, რომ ბრუნვის, გამოშვებული პროდუქციის და დასაქმების მიხედვით ლიდერობს მცირე საწარმოები. რაც იმას ნიშნავს, რომ რეგიონში პრიორიტეტულია მცირე საწარმოებზე დაფუძნებული ბიზნესი. პროდუქციის გამოშვების 42% და დასაქმების 58% მცირე საწარმოებზე მოდის. მცირე საწარმოებში დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდა ადასტურებს მცირე მეწარმეობის მოქნილობას და ეფექტიანობას დასაქმების თვალსაზრისით. გამოკვეთილია ეკონომიკის გამოშვებაში სახელმწიფოს წილის შემცირებისა და კერძო სექტორის სუბიექტების ხვედრითი წილის ზრდის ტენდენცია. მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია მცირე საწარმოებში პროდუქტიულობის დონის ამაღლებისთვის აუცილებელი ღონისძიებების გატარება, კერძოდ, დასაქმებულთა კვალიფიკაციის ამაღლება გადამზადება-ტრენინგების საშუალებით, რაზეც ცხადია დამსაქმებლებმა უნდა იზრუნონ. ასევე მცირე საწარმოებში მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესება, მეწარმეების ბიზნეს განათლების დონის ამაღლება და სხვ.

ნაშრომის მესამე თავის „აჭარაში ბიზნესის განვითარებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის ანალიზი და პროგნოზირება“ ქვეთავში „დასაქმებაზე დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის სტატისტიკური ანალიზი“ - მოყვანილია ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები. კვლევის მიზანს წარმოადგენს მცირე და საშუალო ბიზნესში დასაქმებულთა დემოგრაფიული მახასიათებლების (სქესი, ასაკი, განათლება, ოჯახური მდგომარეობა) შესწავლა და მათი გავლენის შეფასება ბიზნესის ამა თუ იმ დარგში დასაქმებაზე. კვლევითი შერჩევის საფუძველზე სამიზნე ჯგუფებად შევარჩიეთ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მუნიციპალიტეტებში მოქმედი მცირე და საშუალო საწარმოები, სხვადასხვა საქმიანობის მიხედვით (ცხრილი 2).

ცხრილი 2. კომპანიების განაწილება მუნიციპალიტეტების, ზომის და დარგების მიხედვით

		ბათუმი	ქობულეთი	ხელვაჩაური	ქედა	შუახევი	ხულო	სულ
ზომის მიხედვით	საშუალო	9	8	5	-	-	-	22
	მცირე	32	15	19	24	18	23	131
დარგის მიხედვით	მრეწველობა	5	6	4	3	3	4	25
	მშენებლობა	7	2	5	3	2	2	21
	სასტუმროები და რესტორნები	5	3	3	3	1	2	17
	ვაჭრობა	6	3	2	4	3	2	20
	სოფლის მეურნეობა	1	3	5	6	4	5	24
	ტრანსპორტი	5	2	2	1	2	2	14
	ტურიზმი	4	3	2	1	1	3	14
	მომსახურება	8	1	1	3	2	3	18
	სულ	41	23	24	24	18	23	153

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ შერჩევის საფუძველზე.

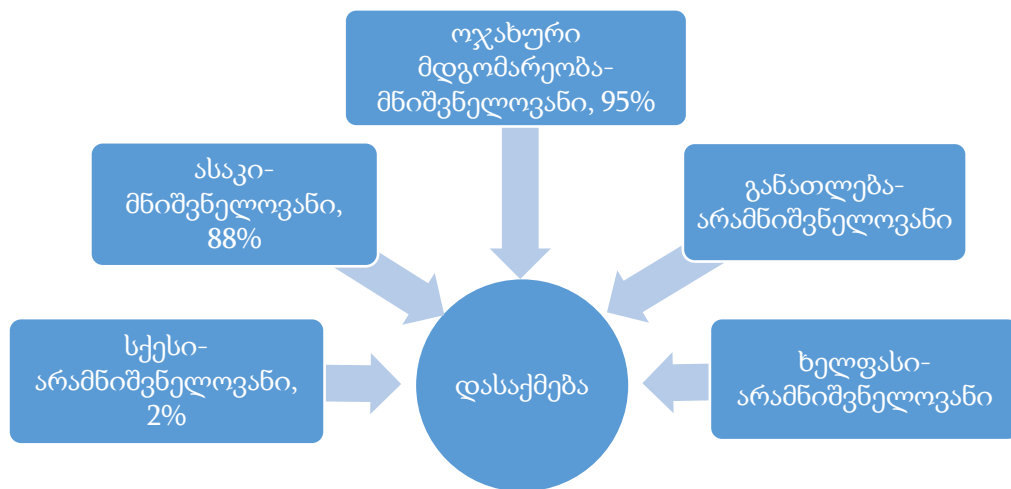
სპეციალურად შედგენილი კითხვარების გაანალიზების შედეგად მივიღეთ რამდენიმე ტიპოლოგიური და სტრუქტურული ცხრილი, რომლებიც დაგვეხმარა სტატისტიკურ ანალიზში. დადგინდა დემოგრაფიული ფაქტორების სტატისტიკური მნიშვნელოვნება.

გამოკითხვის შედეგების მიხედვით შევადგინეთ დასაქმებულთა ძირითადი დემოგრაფიული მახასიათებლების სიხშირეების და პროცენტების განაწილების ცხრილი, რის მიხედვით ასაკობრივ ჯგუფში დასაქმებულთა ყველაზე მეტი წილი ქალებში (32%) მოდის 31-40 წლის, ხოლო მამაკაცებში (35%) 41-50 წლის ასაკობრივ კატეგორიაზე, ხოლო ყველაზე მცირე (1-2%) 20 წლამდე და 60 წელს ზევით ასაკის კატეგორიაზე. შევნიშნოთ, რომ 21-30 წლის ქალების დასაქმების მაჩვენებელი უფრო მაღალია, 41-50 წლის ასაკობრივ კატეგორიაში - პირიქით, მამაკაცების დასაქმების მაჩვენებელია მეტი.

იმისათვის, რომ დაგვედგინა არის თუ არა განსხვავება ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობაში დემოგრაფიული ნიშნებს შორის და რა ზეგავლენას ახდენს დემოგრაფიული მახასიათებლები დასაქმების მაჩვენებელზე, გამოვიყენეთ ANOVA დისპერსიული ანალიზის მეთოდი, რომელიც გამოიყენება ორ ცვლადს, ცვლადთა ჯგუფს ან ორ შერჩევით მონაცემს შორის კავშირის მნიშვნელოვნების შეფასებისათვის. დისპერსიული ანალიზი ეფუძნება ჰიპოთეზების ტესტირებას. ჩამოვყალიბეთ რამდენიმე ჰიპოთეზა სხვადასხვა დემოგრაფიული ნიშნის მიხედვით და $\alpha = 0,05$ მნიშვნელოვნების დონისათვის შევაფასეთ ფიშერის F სტატისტიკის მნიშვნელოვნება, რომლის მიხედვითაც უარვყოფთ ან ვიღებთ ჰიპოთეზას.

დისპერსიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ბიზნეს სექტორში დასაქმების მაჩვენებელზე სოციო-დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის ეფექტები განსხვავებულია (დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2. სოციო-დემოგრაფიული ფაქტორების სტატისტიკური მნიშვნელოვნება

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით.

ამრიგად, ჩატარებული კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ გამოკვლეულ კომპანიებში დასაქმებულთა სქესი სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანი ფაქტორია დასაქმებაში, რაც აიხსნება იმით, რომ კვლევის არეალში მოექცა ისეთი კომპანიები, სადაც დასაქმებული ქალების და კაცების რაოდენობების პროპორციული თანაფარდობა ძალიან არ განსხვავდება (60%/40%). რაც შეეხება განათლების ფაქტორს, ის სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანია. დღევანდელი საქართველოს შრომის

ბაზრის კვლევების შედეგების მიხედვით, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოს შრომის ბაზარზე გაიზარდა სამუშაო და დაბალი კვალიფიკაციის სამუშაო ადგილები, კერძოდ, გაიზარდა მოთხოვნა ფიზიკურ შრომაზე ორიენტირებული საქმიანობები, რამაც გამოიწვია სამუშაო ძალის განათლების და ცოდნის გაუფასურება. ცალკე პრობლემაა უმაღლესი და პროფესიული განათლების წილობრივი მაჩვენებლების სიმცირე სასოფლო დასახლებებში. შესაბამისად, კვლევის შედეგებშიც გამოვლინდა განათლების ფაქტორის სტატისტიკური არამნიშვნელოვნება ანუ ჩვენი ვარაუდი კვლევის შესავალ ნაწილში განათლებასთან მიმართებაში, არ გამართლდა. რაც შეეხება ასაკს და ოჯახურ მდგომარეობას, ეს ფაქტორები საკმაოდ მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა დასაქმებაში. ჩვენი ვარაუდი ასაკთან მიმართებაში გამართლდა, ხოლო ოჯახურ მდგომარეობასთან მიმართებაში არ გამართლდა. ასაკის ფაქტორის ზეგავლენა ბუნებრივიცაა, რამეთუ, სამუშაო ძალის პოტენციალს პირდაპირ განსაზღვრავს ასაკი, ხოლო ოჯახური მდგომარეობის ფაქტორის მნიშვნელოვნება ჩვენი აზრით, იმით აიხსნება, რომ შემოთავაზებულ სამუშაო ადგილებზე დასაოჯახებლები ნაკლებად თანხმდებიან, ვიდრე დაოჯახებულები, იმ მიზეზით, რომ ისინი უკეთეს პირობებს ეძებენ და ამჯობინებენ, ხოლო დაოჯახებულები შემოსავლის მიღების სურვილის გამო ადვილად თანხმდებიან შემოთავაზებას, ასევე ზოგიერთი დამსაქმებელი უპირატესობას ანიჭებს ახალგაზრდა, დასაოჯახებელ კანდიდატურებს, თუმცა ზოგიერთი პირიქით, რასაც შემდეგში დაოჯახებით შექმნილი მოსალოდნელი პრობლემებისგან თავის არიდების გამართლება აქვს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქვრივ, განქორწინებულ და მარტოხელა დასაქმებულთა წილი საკმაოდ მცირეა. რაც შეეხება ხელფასს, ჩვენი მოლოდინი ხელფასთან მიმართებაში არ გამართლდა. რაც აიხსნება იმით, რომ საქართველოს შრომის ბაზარზე ხელფასები საკმაოდ შეუსაბამოა განათლებასთან და დარგის სპეციფიკასთან მიმართებაში.

რაც შეეხება კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით გაკეთებულ ინდივიდუალურ, ჩვენეულ საპროგნოზო შეფასებას, არსებული ტენდენციის შენარჩუნების პირობებში, აჭარაში დასაქმებულთა და სამუშაო ძალის არათანაბარი განაწილება მუნიციპალიტეტებს შორის იქნება ბიზნესის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ყველაზე მეტად ბუნებრივი მატების შემცირება მოხდა

მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში, რაც გამოწვეულია რამდენიმე ფაქტორით, კერძოდ: სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილებით, ეკომიგრაციით და სამუშაო ადგილების ნაკლებობით. დემოგრაფიული ფაქტორების სტატისტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელოვნების გათვალისწინებით, ბუნებრივი მოძრაობის არსებული ტენდენციების შენარჩუნებით ვვარაუდობთ, რომ გარდაუვალია სამუშაო ძალის შემცირება, რაც პირდაპირ აისახება ბიზნესის განვითარებაზე.

სამუშაო ძალის არსებული ასაკობრივი სტრუქტურა არ იძლევა იმის პროგნოზის შესაძლებლობას, რომ ახალგაზრდების ჩართულობა გაიზარდება ბიზნეს სექტორში. იკვეთება მასტიმულირებელი პოლიტიკის აუცილებლობა ამ მიმართულებით, რათა შრომისუნარიან მოსახლეობაში ამაღლდეს ახალგაზრდების აქტიურობის დონე. სამუშაო ძალის და დასაქმებულთა სქესობრივი სტრუქტურის საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ არასაქალაქო დასახლებებში ბიზნეს სექტორში დასაქმებული ქალების რაოდენობის გაზრდის ტენდენციას ექნება ადგილი, თუმცა უფრო დაბალპროდუქტიულ დარგებში.

ჩვენი აზრით, აჭარაში ბიზნეს სექტორის განვითარებას ხელი უნდა შეუწყოს არა მხოლოდ ფიზიკურ შრომაზე დაფუძნებული საქმიანობების განვითარებამ, არამედ ადამიანისეულ კაპიტალზე დამყარებული დარგების ანუ „ცოდნის ეკონომიკის“ განვითარებამ. ნაკლებპროდუქტიული საქმიანობებიდან უფრო პროდუქტიულ და მწარმოებლურ საქმიანობებზე გადასვლის პროცესი კიდევ უფრო გაჭიანურდება, თუ არ მოხდება მაღალტექნოლოგიური საწარმოების ინვესტირება. ამ პროცესს გაართულებს და შეუძლებელს გახდის ხარისხიანი განათლების და ფინანსების ხელმისაწვდომობის პრობლემა, განსაკუთრებით, მაღალმთიან აჭარაში. შესაბამისად, ამ მხრივ აუცილებლად მიგვაჩნია გონივრული პოლიტიკის გატარება.

დასაქმებაში განათლების ფაქტორის სტატისტიკური არამნიშვნელობის საკითხი ქმნის ვარაუდს, რომ აჭარაში შრომის ბაზარზე არსებული ტენდენციები კიდევ უფრო გაზრდის სამუშაო ძალის განათლების დონესა და დასაქმების პროფილს შორის შეუსაბამობას. დამსაქმებელთა მხრიდან პროფესიული გამოცდილების უპირატესობის მოთხოვნით იკვეთება კვალიფიკაციის დონის და პროფესიული უნარების ამაღლების აუცილებლობა.

განსხვავებები ხელფასებს შორის სქესობრივ ჭრილში და მუნიციპალურ ჭრილში, ჩვენი აზრით, არ არის დისკრიმინაციის და უთანასწორობის გამოხატულება რეგიონში. განსხვავება გამოწვეულია იმით, რომ ქალები კაცებთან შედარებით ძირითადად ირჩევენ მსუბუქ და დაბალანაზღაურებად სამუშაოს უფრო მოქნილი სამუშაო გრაფიკით. ეკონომიკური თეორიიდან ცნობილია, რომ დასაქმებულთა ხელფასებს განსაზღვრავს შრომის ზღვრული პროდუქტის ღირებულება, შესაბამისად თუ გაიზრდება შრომის ზღვრული პროდუქტის ღირებულება, გაიზრდება ხელფასებიც. დარგებში შრომის პროდუქტიულობის გაზრდის ტენდენცია იქნება ხელფასების ზრდის პროგნოზის საფუძველი.

რაც შეეხება, დასაქმებულთა ოჯახური მდგომარეობის ფაქტორის მნიშვნელოვნებას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბოლო წლებში აჭარაში ქორწინებების შემცირების და განქორწინებათა რაოდენობის გაზრდის ტენდენციას აქვს ადგილი, რაც გამოწვეულია როგორც სოციალურ-კულტურული და ეკონომიკური ფაქტორებით, ასევე ქორწინების ასაკის გადავადებით, შესაბამისად ამ მაჩვენებლების დინამიკის საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს ტენდენცია უარყოფითად აისახება შობადობაზე და გრძელვადიან პერსპექტივაში ის კიდევ უფრო გაამწვავებს დემოგრაფიულ ვითარებას აჭარაში, რაც თავის მხრივ აისახება ბიზნესის განვითარებაზე.

„ბიზნესის განვითარების პროგნოზირება“- მოვახდინეთ აჭარის ბიზნეს სექტორის ერთ-ერთი ძირითადი მაჩვენებლის გამოშვებული პროდუქციის მოცულობის პროგნოზირება. ამ მიზნით გამოვიყენეთ ემპირიული ტრენდის გამოვლენის დროითი მწკრივის მოსწორება მცოცავი (ანუ სრიალა) საშუალოს მეთოდის და პარაბოლური ფუნქციის გამოყენებით.

2022 წლისთვის ბიზნეს სექტორის პროდუქციის გამოშვების საპროგნოზო მნიშვნელობა შეადგენს 6914 მლნ ლარს, ხოლო მისი სანდოობის ინტერვალის ქვედა და ზედა საზღვრებია 5388 და 8439 მლნ ლარი შესაბამისად.

პროგნოზირების სიზუსტის შესაფასებლად გამოვიყენეთ საშუალო აბსოლუტური, პროცენტული და შეფარდებითი შეცდომები (ცხრილი 3).

ცხრილი 3. პროგნოზირების ცდომილებები

პროგნოზირების ცდომილება	ინგლისური აბრევიატურა	ფორმულა
საშუალო აბსოლუტური ცდომილება Mean Absolute Error	MAE	$\frac{1}{n} \sum A_t - F_t $
საშუალო აბსოლუტური პროცენტული ცდომილება Mean Absolute Percentage Error	MAPE	$\frac{1}{n} \sum \left \frac{A_t - F_t}{A_t} \right \cdot 100$
საშუალო პროცენტული შეცდომა Mean Percentage Error	MPE	$\frac{1}{n} \sum \left(\frac{A_t - F_t}{A_t} \right) \cdot 100$
საშუალო კვადრატული ცდომილება Mean Squared Error	MSE	$\frac{1}{n} \sum (A_t - F_t)^2$
ფესვი საშუალო კვადრატული შეცდომიდან Root Mean Square Error	RMSE	$\sqrt{\frac{\sum (A_t - F_t)^2}{n}}$
საშუალო შეფარდებითი შეცდომა Mean Relative Error	MRE	$\frac{1}{n} \sum \left(\frac{ A_t - F_t }{F_t} \right) \cdot 100$

წყარო: (გელაშვილი, შესავალი სტატისტიკურ პროგნოზირებაში, 2019).

სადაც A_t - დროითი მწკრივის ემპირიული (Actual) მნიშვნელობებია, F_t - პროგნოზირებული (Forecasted) მნიშვნელობები და n -დროითი მწკრივის პერიოდი.

ჩვენი პროგნოზებისთვის ორივე მეთოდის შემთხვევაში გამოთვლილი ცდომილებებია:

ცხრილი 4. პროგნოზირების ცდომილებები

ცდომილება	სრიალა საშუალოს მეთოდი	პარაბოლური ფუნქცია
საშუალო შეფარდებითი ცდომილება MRE	4.4%	0.9%
საშუალო აბსოლუტური პროცენტული ცდომილება MAPE	4.7%	0.2%

წყარო: გამოთვლილია ავტორის მიერ.

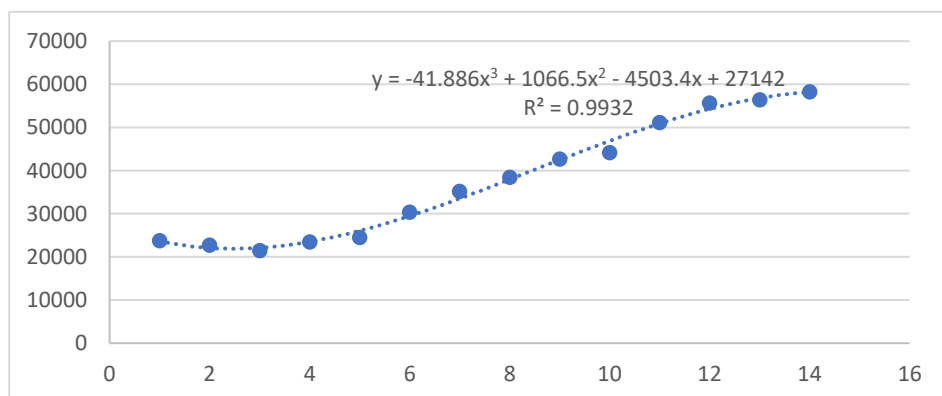
როგორც გამოთვლებიდან ჩანს, პროგნოზირების შეცდომები საკმაოდ მცირეა პარაბოლური ფუნქციით მოსწორების შემთხვევაში. პროგნოზირების სიზუსტეს სწორედაც უმცირესი შეცდომები განსაზღვრავენ. პარაბოლური ფუნქციით მოსწორების მეთოდით გამოშვებული პროდუქციის პროგნოზირებული მნიშვნელობა 2022 წლისთვის შეადგენს 5859,5 მლნ ლარს ანუ დაახლოებით 32%-იანი ზრდა 2019 წელთან შედარებით, ეს კი საკმაოდ ოპტიმისტური პროგნოზია. საშუალო

შეფარდებითი ცდომილება 0,4%-ის ტოლია, რაც პროგნოზის მაღალ სიზუსტეს მიუთითებს.

მცირე და საშუალო ბიზნესის პერსპექტივების განსაზღვრის მიზნით მოვახდინეთ ამ სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობის და გამოშვებული პროდუქციის მოცულობის პროგნოზირება ექსტრაპოლაციის გზით.

ტრენდის გამოსავლენად გამოვიყენეთ დროითი მწკრივის მოსწორების სტატისტიკური მეთოდები, კერძოდ მცოცავი (ანუ სრიალა) საშუალოს, აბსოლუტური მატების და ზრდის საშუალო ტემპის კოეფიციენტების მეთოდები, წრფივი და კვადრატული ფუნქციები, თუმცა ემპირიული და მოსწორებული დონეების მნიშვნელობების შედარებამ აჩვენა, რომ ეს მეთოდები არ გამოდგება რეალური ტრენდის გამოსავლენად და მის საფუძველზე ვერ მივიღებთ რეალურ პროგნოზებს. დასაქმებულთა დინამიკის ტრენდის გამოსავლენად, ვიზუალურ შეფასებაზე დაყრდნობით (გაბნევის დიაგრამა), ყველაზე საუკეთესო აღმოჩნდა $\hat{y}_t = a_0 + a_1t + a_2t^2 + a_3t^3$ სახის მესამე რიგის პოლინომიალური ფუნქცია, სადაც $\hat{y}_t$ -დინამიკური მწკრივის მოსწორებული დონეებია, a_0, a_1, a_2, a_3 უცნობი პარამეტრებია, t -აღნიშნავს დროის რიგით ნომერს. მესამე რიგის პოლინომიალური წირი მოცემული მონაცემებისთვის უფრო მიახლოებულია, ამას ადასტურებს არაწრფივი რეგრესიის განტოლების მაღალი დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2 = 0,99$ (დიაგრამა 3).

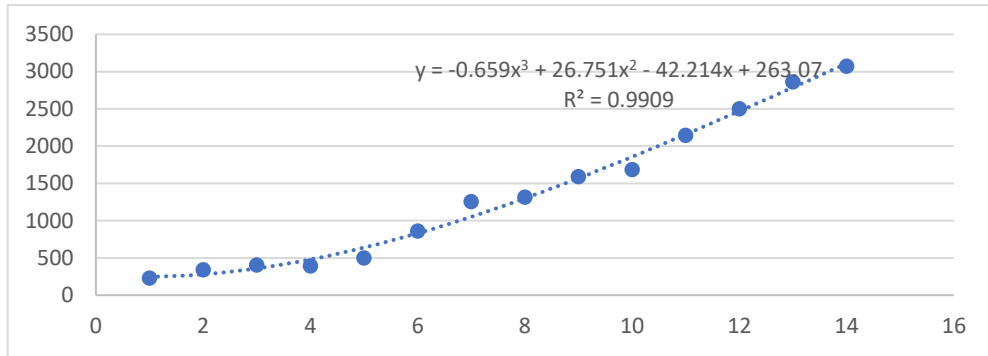
დიაგრამა 3. მცირე და საშუალო ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობის ტრენდი

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ.

ანალოგიურად გამოვლინდა მცირე და საშუალო ბიზნესში პროდუქციის გამოშვების ტრენდი მესამე რიგის პოლინომიალური წირის საფუძველზე (დიაგრამა 4).

დიაგრამა 4. მცირე და საშუალო ბიზნესის პროდუქციის გამოშვების ტრენდი

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ

ამ ტრენდის საფუძველზე გაანგარიშებული მოსწორებული მნიშვნელობები წარმოვადგინეთ ცხრილი 5-ში:

ცხრილი 5. დინამიკური მწკრივის მოსწორების დონეები

წელი	T	y	$\hat{y}_t$	z (მლნ ლარი)	$\hat{z}_t$
2006	1	23731	23663	226,7	246,9
2007	2	22649	22066	337,1	280,4
2008	3	21427	22099	402,5	359,4
2009	4	23391	23511	390	480,1
2010	5	24475	26050	500,3	638,4
2011	6	30365	29465	860,5	830,5
2012	7	35165	33505	1256,5	1052,3
2013	8	38436	37918	1314,3	1300,0
2014	9	42680	42453	1588,9	1569,6
2015	10	44117	46858	1683,6	1857,0
2016	11	51140	50882	2145,8	2158,5
2017	12	55634	54274	2498,6	2469,9
2018	13	56397	56782	2860,8	2787,4
2019	14	58218	58155	3071,5	3107,0
პროგნოზი 2022	17		53017		4038,8

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ ჩატარებულ გამოთვლებზე დაყრდნობით.

სადაც y - დასაქმებულთა რაოდენობის და z - პროდუქციის გამოშვების ემპირიული დონეებია, ხოლო $\hat{y}_t$ და $\hat{z}_t$ მოსწორებული დონეები.

ამრიგად, განხორციელდა მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა რაოდენობის პროგნოზირება 2022 წლისთვის ექსტრაპოლაციის გზით და შეფასდა მიღებული პროგნოზის სიზუსტე. აღმოჩნდა, რომ დასაქმებულთა რაოდენობის საპროგნოზო მნიშვნელობები კლებულობს, რაც არასაიმედო პროგნოზის წინაპირობაა. უმთავრესი მიზეზი, რითაც განპირობებულია ეს კლება, არის სამუშაო ძალის კლების ტენდენცია აჭარაში. ეს კიდევ ერთხელ გვამღევეს იმის თქმის უფლებას, რომ არის მთელი რიგი პრობლემები, რაც ხელს უშლის მცირე და საშუალო ბიზნესის ოპტიმალურ განვითარებას. არსებული ტენდენციის შენარჩუნებით, პროდუქციის გამოშვებას მზარდი ტენდენცია აქვს და 2022 წლის საპროგნოზო მნიშვნელობა დაახლოებით 30%-ით გაიზრდება 2019 წლის მნიშვნელობასთან შედარებით. ვფიქრობთ, ასეთი საპროგნოზო ზრდა საშუალოდ 3 წლისთვის დადებითი მოვლენაა და ეს ზრდა სავარაუდოდ შრომის პროდუქტიულობის ხარჯზე მოხდება და არა დასაქმებულთა რაოდენობის ხარჯზე. დასაქმებულთა რაოდენობის 9%-იანი კლება ჩვენი აზრით, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლების ხელისშემშლელი ფაქტია და საჭიროდ მიგვაჩნია პირველ რიგში სამუშაო ძალის კლების საწინააღმდეგო და შემდგომ, დასაქმების ხელშემწყობი აქტიური პოლიტიკის გატარება.

„დასაქმების და ბიზნესის განვითარების ეკონომეტრიკული მოდელირება“ - ჩვენ შევაფასეთ ორფაქტორიანი ლოგარითმული რეგრესიის მოდელი, სადაც დამოკიდებული ცვლადი არის მთლიანი დამატებული ღირებულება, ხოლო ფაქტორული ცვლადები არიან დასაქმებულთა რაოდენობა და მათი პროდუქტიულობა აღებული ლოგარითმული ფორმებით.

მოდელი აგებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურიდან მოპოვებული 2006-2019 წლების დროითი მწკრივების მონაცემებზე. შეფასებული რეგრესიის მოდელის სახეა:

$$\ln(\text{დამატებული ღირებულება}) = -7.08 + 1.48 * \ln(\text{დასაქმებულთა რაოდენობა}) + \\ + 0.45 * \ln(\text{დასაქმებულთა პროდუქტიულობა}).$$

ეკონომეტრიკული ანალიზის შედეგები მიღებულია პროგრამა e-views დახმარებით და წარმოდგენილია ცხრილი 6-ში:

ცხრილი 6. ლოგარითმული რეგრესიის მოდელის შეფასების შედეგები

ANOVA					
ცვლადები	კოეფიც.	სტანდ. შეცდომა	p-ალბათ.	მნიშვნელოვნება	R ²
თავისუფალი წევრი, b_0	-7.08	2.1	0.00	მნიშვნელოვანია*	0.99
დასაქმებულთა რაოდენობა, b_1	1.48	0.1	0.00	მნიშვნელოვანია*	
დასაქმებულთა პროდუქტიულობა, b_2	0.45	0.1	0.00	მნიშვნელოვანია*	

* მნიშვნელოვანია 1%, 5%, 10% დონეებზე

წყარო: ავტორის მიერ მიღებული შეფასებები.

b_1 და b_2 პარამეტრებს აქვთ დადებითი ნიშანი, როგორც იყო მოსალოდნელი და ყველა კოეფიციენტი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია. ფაქტორების კოეფიციენტები შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მათი ელასტიკურობა, კერძოდ, დამატებული ღირებულების ელასტიკურობა დასაქმებულთა რაოდენობის და დასაქმებულთა პროდუქტიულობის მიმართ შესაბამისად. დასაქმებულთა რაოდენობის 1%-იანი ზრდა მთლიანი დამატებულ ღირებულებას გაზრდის 1.48%-ით და დასაქმებულთა პროდუქტიულობის 1%-იანი ზრდა მთლიანი დამატებულ ღირებულებას გაზრდის 0,45%-ით სხვა თანაბარ პირობებში (ანუ როცა სხვა ფაქტორების ზეგავლენა უგულებელყოფილია).

მოდელის სიზუსტის და შემთხვევითი წევრის დიაგნოსტიკის ტესტებმა დაადასტურეს ავტოკორელაციის და ჰეტეროსკედასტურობის არარსებობა. ამრიგად, შერჩეული მოდელი ორი ამხსნელი ცვლადით არის სტატისტიკურად ვარგისი, ადეკვატური და დამოკიდებული ცვლადის ვარიაციის 99,5% აიხსნება შერჩეული ფაქტორებით.

მეორეს მხრივ, არანაკლებ მნიშვნელოვანია შრომითი დანახარჯები, რაც მოიცავს დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურებას და სოციალურ დახმარებას. ვინაიდან ეს ხელს უწყობს პროდუქტიულობის ხარჯების შეფასებას ადამიანისეული კაპიტალის მიდგომაზე დაყრდნობით, რადგან ადამიანისეული კაპიტალის რესურსები და საქმიანობა ქმნის დამატებულ ღირებულებას. შრომის პროდუქტიულობის მიღმა დგას

"ადამიანისეული კაპიტალი", ანუ დასაქმებულთა ჯანმრთელობა, უნარები და სხვა ფაქტორები, რომლებიც მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ზრდის ხელშემწყობი პოლიტიკისთვის (მაგალითად, სამთავრობო პროგრამების შემუშავებისას). ზოგადად, შრომითი დანახარჯები განსაზღვრავს დასაქმებულთა ქცევას, სტიმულს და ეფექტიანობას. ასე რომ, შრომითი დანახარჯები ადამიანისეული კაპიტალის ეფექტიანობის რეპრეზენტატორად განიხილება. ამრიგად, მცირე და საშუალო ბიზნესი განაპირობებს სამუშაო ადგილების ზრდას, მაგრამ პროდუქტიულობის ამღლების მიზნით, რესურსები უნდა იყოს მიმართული ადამიანისეული კაპიტალის, წარმოების ახალი ტექნოლოგიების და სამუშაო ძალის კვალიფიკაციის ამღლებისკენ.

„ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაცია და ბიზნესის პოტენციალის გამოყენების ფაქტორები აჭარაში“ - ჩამოყალიბებულია აჭარაში ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების თავისებურებები და მისი განვითარების აუცილებლობა თანამედროვე ეკონომიკის განვითარებაში. აჭარაში ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების პროცესი საკმაოდ შენელებულია, დაბალია დამსაქმებლების ჩართულობა სამუშაო ძალის ხარისხის ამღლებაში, თანამშრომელთა გადამზადების და განვითარების სტრატეგიების შემუშავებაში, ამიტომ ამ მხრივ საკმაოდ ბევრი სამუშაოა ჩასატარებელი.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარაში ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების პოტენციალი დიდია, მათი ეკონომიკური აქტივობის დონე მცირდება ანუ სათანადოდ არ ხდება უნარების გამოყენება, ამიტომ აუცილებელია ადამიანისეული კაპიტალის მაქსიმალურ გამოყენება, მათი პროდუქტიულობის ასამღლებლად შედარებით კონკურენტულ სექტორებში გადანაწილება. გამოკვეთილია ის საშიშროებები და საფრთხეები, რაც ემუქრება ადამიანისეული კაპიტალის და მცირე და საშუალო ბიზნესის სამომავლო განვითარებას აჭარაში. კერძოდ, ეკონომიკური კრიზისის გამო კვალიფიციური შრომითი რესურსის გადინება; მოსახლეობის დაბერება და სამუშაო ძალის შემცირება; არასაკმარისი ფინანსური რესურსები კონკურენტუნარიანი კადრების უზრუნველსაყოფად. განსაკუთრებით მწვავედ დგას ინტელექტუალური და კვალიფიციური შრომითი რესურსის გადინების და მიგრაციის საფრთხეები აჭარის მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში.

ყველა ჩამოთვლილი პრობლემა არის რეგიონული ბიზნესის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი, რაც თავისთავად ხელს უშლის მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესებას და ცხოვრების ხარისხის ამაღლებას. ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას ხელს შეუწყობს მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის და ადამიანისეული კაპიტალის მომზადება. კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალი, როგორც რეგიონის, ისე ქვეყნის ინოვაციური განვითარების ძირითადი რესურსია. სწორედ ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაცია განაპირობებს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებას. ინოვაციური პოტენციალი ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორია. მზარდი კონკურენციის პირობებში, მეტად მნიშვნელოვანია ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული წარმოებისთვის მეწარმეობრივი უნარების და ინოვაციური ცოდნის ამაღლება შესაბამისად, აუცილებელია ინოვაციურ განვითარებაზე ორიენტირებული ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირება. ადამიანისეული კაპიტალის სტრუქტურაში ცვლილებების განხორციელების საჭირო რესურსები სამუშაო ძალას და მცირე საწარმოებს არ გააჩნიათ, ამიტომ მნიშვნელოვანია ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებაში უშუალოდ დამსაქმებლის და სახელმწიფოს ჩართულობა ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხის გასაუმჯობესებლად. რეგიონული ბიზნესის განვითარებაში მნიშვნელოვანია ინოვაციური მეწარმეობის ხელშეწყობა. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია ინვესტიციების მობილიზება მაღალპროდუქტიული, ინოვაციური კონკურენტუნარიანი საწარმოების გასახსნელად.

ადამიანისეული კაპიტალის განვითარება დამოკიდებულია დემოგრაფიულ ტენდენციებზე, თუ სამუშაო ძალის რა პოტენციალია ქვეყანაში, რა საფრთხეები ემუქრება მას და რა ღონისძიებები უნდა გატარდეს მისი რესურსული უზრუნველყოფისთვის. როგორც ნაშრომის პირველ თავში აღვნიშნეთ, სამუშაო ძალის განაწილებას სხვა ფაქტორებთან ერთად განსაზღვრავს დემოგრაფიული ფაქტორები, როგორცაა, მოსახლეობის რიცხოვნობა, სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, შიგა და გარე მიგრაცია, განათლება და ა. შ. ის პრობლემები, რაც უარყოფითად აისახება დემოგრაფიულ ბალანსზე, პირდაპირ შეუშლის ხელს რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას, შესაბამისად მნიშვნელოვანია

დემოგრაფიულ უსაფრთხოებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის გატარება. ეს პოლიტიკა გულისხმობს მოსახლეობის კლების და დაბერების თავიდან აცილებას; მიგრაციული პროცესების შეჩერებას; ადამიანისეული კაპიტალის გაძლიერებას, ცხოვრების დონის ამაღლებას.

რა თქმა უნდა, დემოგრაფიული ფაქტორების გარდა, რეგიონში ბიზნეს სექტორის განვითარებას განსაზღვრავს რესურსული პოტენციალი და ბიზნეს-გარემო. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გეოგრაფიული მდებარეობა და ბუნებრივი მრავალფეროვნება, თავისი გამორჩეული ინდივიდუალურობით ქმნის რესურსულ პოტენციალს და ტერიტორიული ერთეულის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების შესაძლებლობას. მნიშვნელოვანია აუთვისებელი რესურსების რაციონალური გამოყენება.

აჭარის მუნიციპალიტეტებს განსხვავებული ეკონომიკური სპექტრი აქვს. ზოგიერთი ეკონომიკური დარგი ნაკლებადაა გამოკვეთილი არსებული რესურსების სიმწირის ან შეუფერებელი ბიზნეს-გარემოს გამო. მაგალითად, მრეწველობა, ვაჭრობა, ტრანსპორტი, მშენებლობა მაღალმთიან აჭარაში განვითარების ყველაზე დაბალ პოზიციებზეა. ბათუმის, ქობულეთისა და ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტებისგან განსხვავებით ქედის, შუახევის და ხულოს მუნიციპალიტეტებში ბიზნესისთვის სპეციალური ინდუსტრიული ზონები, ან ბიზნესინკუბატორები არ ფუნქციონირებს. ამ მხრივ ადგილობრივი პრობლემებია: მრეწველობის დარგის განვითარების შეუსაბამობა არსებული რესურსების პოტენციალთან. აჭარის მაღალმთიანეთის ეკონომიკის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი წილი უჭირავთ სოფლის მეურნეობას, აგროსექტორს და ტურიზმს, სადაც ძირითადად ადგილობრივები არიან თვითდასაქმებულები. სოფლის მეურნეობა ტრადიციული დარგია და ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავლების ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა, მიუხედავად იმისა, რომ მაღალმთიანეთში მცირემიწიანობის და ეროზიული რისკების საფრთხეებია. აჭარის მაღალმთიანეთში ეკონომიკური განვითარების ხელისშემშლელ ფაქტორებად გვევლინება სამუშაო ადგილების სიმცირე, სოფლიდან ქალაქად მიგრაციის პროცესი, საკუთრების რეგისტრაციის პრობლემა, სამეწარმეო უნარების დაბალი დონე,

ინფრასტრუქტურული პრობლემები, ფინანსებზე და ინტერნეტზე ხელმისაწვდომობა და ა.შ.

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარის სოფლის მეურნეობას დიდი პოტენციალი აქვს, სოფლის მეურნეობის უამრავი პროდუქტი იმპორტირებულია, მაშინ როცა შესაძლებელია ადგილობრივი პროდუქციის მიწოდების გაზრდა ბაზარზე. ამისათვის აჭარის მთავრობამ უნდა გაატაროს უფრო აქტიური მასტიმულირებელი პოლიტიკა მცირე მეწარმეებისთვის, რომ შეძლონ ადგილობრივი წარმოების გაფართოება და მეტი პროდუქციის გატანა ბაზარზე. გრძელვადიან პერსპექტივაში აჭარის მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში საკუთარი რესურსების გარდა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის და დონორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით შესაძლებელია ტურიზმის პოტენციალის ზრდა; აგროსექტორის განვითარება; მცირე და საშუალო მეწარმეობის ხელშეწყობა და შესაბამისი გარემოს ფორმირება.

პანდემიის პერიოდში განსაკუთრებული სიმწვავე იგრძნობა იმპორტდამოკიდებულ სექტორებში, ამიტომ მნიშვნელოვანია რეგიონში ადგილობრივი წარმოების გაზრდა. შესაბამისად მეტად მნიშვნელოვანია იმ ქვედარგების განვითარებაზე აქცენტის გაკეთება, რომლებსაც ყველაზე დიდი პოტენციალი აქვთ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. სოფლის მეურნეობის ისეთი მიმართულებები, როგორცაა ციტრუსის, ჩაის, თხილის, თამბაქოს, ვაზის, ხილის, თევზის წარმოება, მეფრინველეობა, მეფუტკრეობა, მეცხოველეობა და სხვ. არსებული რესურსების გათვალისწინებით სავსებით შეიძლება იქცეს კონკურენტუნარიან მიმართულებებად.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განვითარების უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიას წარმოადგენს ადგილობრივი რესურსული პოტენციალის (როგორც ადამიანური, ისე ეკონომიკური) ოპტიმალური გამოყენების და წარმოების მასტიმულირებელი პოლიტიკის განხორციელება. მიგვაჩნია, რომ აქტიური მხარდამჭერი პოლიტიკის გატარებით შესაძლებელია მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, რაც პირდაპირ კავშირშია არსებულ დემოგრაფიულ მდგომარეობასთან. ერთმნიშვნელოვნად, დემოგრაფიული გარემო ქმნის ბიზნესის განვითარების საფუძველს.

III. დასკვნები და რეკომენდაციები

დემოგრაფიული მაჩვენებლების შესწავლამ და სტატისტიკურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში საქართველოს სხვა რეგიონებისგან განსხვავებული დემოგრაფიული მაჩვენებლების განვითარების ტენდენციებია. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში თანამედროვე დემოგრაფიული სიტუაციის, სამუშაო ძალის და ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა კომპლექსური კვლევის საფუძველზე შევაფასეთ მცირე და საშუალო ბიზნეს სექტორის განვითარების პოტენციალი და სამომავლო პროგნოზები. შესწავლის პროცესში გამოიკვეთა დემოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური ტენდენციები, ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების ხელისშემშლელი ფაქტორები და შემუშავდა ის რეკომენდაციები, რომლებიც ხელს შეუწყობს აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ბიზნესის სამომავლო განვითარებას. კვლევის შედეგებით დადგინდა:

1. დემოგრაფიული განვითარების ტენდენცია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მიუთითებს შრომისუნარიანი და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემცირებაზე, რაც პირდაპირ აისახება რეგიონში შრომითი პოტენციალის ფორმირებაზე და ბიზნესის განვითარებაზე. ამიტომ საჭიროა დროული და ადეკვატური დემოგრაფიულ უსაფრთხოებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის გატარება, რათა მომავალში თავიდან იქნეს აცილებული მწვავე დემოგრაფიული პრობლემები;

2. რეგიონის ეკონომიკური განვითარების საფუძველს კონკურენტუნარიანი სამუშაო ძალის არსებობა წარმოადგენს. აუცილებელია შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული პროფესიული განათლების ფორმირება, განათლების ხარისხის ამაღლება და დასაქმების ხელშეწყობა, რადგან აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში გამოიკვეთა პროფესიული განათლების დაბალი მაჩვენებელი. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ბიზნეს სექტორის ჩართულობა განათლების სექტორთან, კერძოდ, დამსაქმებლებმა ითანამშრომლონ პროფესიულ და უმაღლეს სასწავლებლებთან დარგის მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადების, გადამზადებისა და დასაქმების მიზნით;

3. მიმდინარე გლობალურმა პანდემიურმა პროცესებმა უფრო მეტად წარმოაჩინა თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების საჭიროება და დაადასტურა, რომ ტექნოლოგიური განვითარების პროცესები უალტერნატივოა წარმოების სფეროში. შესაბამისად, რეგიონული ბიზნესის განვითარებაში მეტად მნიშვნელოვანია ინოვაციური მეწარმეობის ხელშეწყობა. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია ინვესტიციების მობილიზება და მიმართვა მაღალპროდუქტიული, ინოვაციური კონკურენტუნარიანი საწარმოების ჩამოსაყალიბებლად;

4. კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალი, როგორც რეგიონის, ისე ქვეყნის, ინოვაციური განვითარების ძირითადი რესურსია. მნიშვნელოვანია მის ფორმირებაში უშუალოდ დამსაქმებლის და სახელმწიფოს ჩართულობა კვალიფიკაციის გასაუმჯობესებლად. კერძოდ, დამსაქმებლებმა მეტი ძალისხმევით უნდა იზრუნონ პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებაზე დარგში ინოვაციების ათვისების, ტრენინგებისა და სტაჟირებების საშუალებით. ყოველივე ამას კი ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფოს ინოვაციურმა პოლიტიკამ ინფრასტრუქტურის, განათლების ხარისხის, ფინანსური კაპიტალის, სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობის, ინოვაციური შესაძლებლობების, ინტელექტუალური საკუთრების უფლების დაცვის მიმართულებებით;

5. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკაში მცირე და საშუალო მეწარმეობას ბიზნეს სექტორის და ეკონომიკურ განვითარებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს, განსაკუთრებით ადგილობრივი რესურსების გამოყენების, დასაქმების ზრდისა და სამუშაო ადგილების შექმნის პოტენციალის თვალსაზრისით. თუმცა ხშირ შემთხვევაში მცირე კომპანიები რთულად ან ვერ ახერხებს კონკურენტულ გარემოში განვითარებას და მალე გადიან ბაზრიდან. აუცილებელია სახელმწიფო მხარდაჭერის თანაბარი ხელმისაწვდომობა ყველა სუბიექტისთვის, უპირველესად მნიშვნელოვანია მცირე მეწარმეთა წახალისება, ამ მიმართულებით პროგრამების შემუშავება;

6. ბოლო წლებში მცირე ბიზნესში წარმოებული პროდუქციის მოცულობის შემცირების ტენდენცია დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის პირობებში და მცირე ხელფასები შრომის პროდუქტიულობის შემცირებაზე მიუთითებს. ამის უმთავრესი მიზეზი მცირე ბიზნესში დასაქმებულთა პროფესიული უნარების ნაკლებობაა, რაც

ამცირებს პროდუქტიულობას და საწარმოთა გაზრდის პერსპექტივას, ამიტომ მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია შრომის პროდუქტიულობის გაზრდისკენ მიმართული აქტიური პოლიტიკის გატარება - რესურსები უნდა იყოს მიმართული ადამიანისეული კაპიტალის განვითარებისკენ და საწარმოებში ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვისკენ;

7. დროითი მწკრივის მოსწორების მეთოდებით საპროგნოზო შეფასებამ 2022 წლისთვის აჩვენა მცირე და საშუალო საწარმოებში პროდუქციის გამოშვების მოცულობის საპროგნოზო მნიშვნელობის 30%-იანი ზრდა (2019 წელთან შედარებით), რაც საკმაოდ დამაიმედებელია და იმაზე მიუთითებს, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესს სამომავლოდ აქვს წარმოების გაზრდის პოტენციალი, ხოლო დასაქმებულთა რაოდენობის საპროგნოზო მნიშვნელობების 9%-იანი კლება განპირობებულია სამუშაო ძალის კლების ტენდენციით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია პირველ რიგში სამუშაო ძალის კლების საწინააღმდეგო და შემდგომ, დასაქმების ხელშემწყობი აქტიური პოლიტიკის გატარება;

8. ორფაქტორიანმა დისპერსიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ბიზნეს სექტორში დასაქმების მაჩვენებელზე სოციო-დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენის ეფექტები განსხვავებულია. ეს განსხვავებები ქმნიან დასაქმებულთა სტრუქტურის განსხვავებულ სურათს აჭარის მუნიციპალიტეტებში, რაც ასახვას პოვნებს ბიზნესის განვითარებაზე მუნიციპალურ ქრილში. ამ მხრივ იკვეთება რეკომენდაციები ითვალისწინებს მუნიციპალურ ქრილში ბიზნესის არათანაბარი განვითარების პრევენციას. შესაბამისად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია: მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში ბიზნესში უფრო მეტი ახალგაზრდების და ქალების ჩართულობა; ხარისხიანი განათლების მიღებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მეტი შესაძლებლობა; სამეწარმეო კულტურის ამაღლება; საინვესტიციო და ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესების მხარდაჭერა; სამუშაო ადგილების შექმნა; ბიზნეს-პოტენციალის და რესურსების მაქსიმალური გამოყენება;

9. ბიზნესის მაჩვენებლების ეკონომეტრიკული ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობა და მათი პროდუქტიულობა ბიზნესის განვითარების (დამატებული ღირებულების ზრდის)

მნიშვნელოვანი ფაქტორებია. შესაბამისად, მცირე და საშუალო მეწარმეობის პოტენციალს დიდი მნიშვნელობა აქვს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ეკონომიკურ განვითარებაში. ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ მნიშვნელოვანია შრომის პროდუქტიულობის ამაღლებისკენ მიმართული შრომითი დანახარჯების გაზრდის სტიმულირება ამ სექტორში, როგორც დამსაქმებლების მხრიდან, ისე საჯარო და კერძო სექტორის მხრიდან;

10. კორონავირუსის პანდემიით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა ვარდნამ აჩვენა, რომ ადგილობრივ წარმოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს და უნდა წახალისდეს ის დარგები, რომლებსაც წარმოების დიდი ადგილობრივი პოტენციალი აქვთ, შესაბამისად მნიშვნელოვანია იმ ქვედარგების განვითარებაზე აქცენტის გაკეთება, რომლებსაც ყველაზე დიდი პოტენციალი აქვთ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ამისათვის რეგიონულმა ინსტიტუციებმა უნდა გაატაროს უფრო აქტიური მასტიმულირებელი პოლიტიკა მცირე მეწარმეებისთვის, რომ შეძლონ ადგილობრივი წარმოების გაფართოება და მეტი პროდუქციის გატანა როგორც ადგილობრივ, ისე გარე ბაზარზე;

11. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას აქვს იმის რესურსული პოტენციალი, რომ შეიქმნას მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის ხელსაყრელი ბიზნეს გარემო. ამას ხელს უწყობს მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, ბუნებრივი მრავალფეროვნება და სხვ. არსებული შეზღუდული რესურსების ფარგლებში შესაძლებელია ბიზნეს სექტორის პრიორიტეტული და პერსპექტიული მიმართულებების განვითარება. მიგვაჩნია, რომ ადგილობრივ რესურსებთან ერთად, მცირე და საშუალო მეწარმეებისთვის სტარტაპ პროგრამებისა და საგრანტო პროექტების მხარდაჭერით, სახელმწიფოს და დონორი ორგანიზაციების მხრიდან ფინანსური თანადგომით, ნოვატორული იდეების წახალისებით, შესაძლებელია ადგილობრივი ბიზნესის განვითარების და პროდუქტიულობის ამაღლების ხელშეწყობა.

ამრიგად, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დემოგრაფიული მაჩვენებლების და ბიზნეს სექტორის კომპლექსურმა შესწავლამ გვიჩვენა, რომ დემოგრაფიული ფაქტორების ზეგავლენა ბიზნესის განვითარებაზე მნიშვნელოვანია. სწორედ დემოგრაფიული რესურსი განსაზღვრავს სამუშაო ძალის პოტენციალს და

ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაციას, რაც ეკონომიკურ პოტენციალთან ერთად, ადეკვატური სახელმწიფო პოლიტიკის გატარებით ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ბიზნეს გარემოს, ბიზნესის ფუნქციონირებას და მის წარმატებას. შესაბამისად, ბიზნესის განვითარების მხარდამჭერი პოლიტიკა და დემოგრაფიული ბალანსი განუყოფელია. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აჭარის ეკონომიკური და დემოგრაფიული ფაქტორების ოპტიმალური შეთანაწყობა და მუდმივი ზრდა იქნება ბიზნესის განვითარების საწინდარი.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ასახულია ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში:

1. Surmanidze I. (2020). Statistical Analysis of the Key Indicators of Small Business (on the example of Adjara). *Globalization and Business*, №9, pp. 42-49.
<https://doi.org/10.35945/gb.2020.09.005>
2. სურმანიძე, ი. (2020). აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი. პ. გუგუშვილის დაბადებიდან 115-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული (გვ. 351-359).
<http://conferenceconomics.tsu.ge/doc/2020konf.pdf>
3. სურმანიძე, ი. (2021). აჭარის ბიზნეს სექტორში დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი. ალფრედ კურატაშვილის დაბადებიდან მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „XXI საუკუნის ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და ტექნოლოგიური გამოწვევები“ მასალები. <https://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=1&cat=pers&leng=ge>
4. Glonti, V. , Manvelidze, R. , & Surmanidze, I. (2021). The Contribution of SME to Regional Economic Development: On example of Adjara Autonomous Republic. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1), 513.
<https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p513>